

Yvonne Keuls

Mevrouw mijn moeder

Ambo|Anthos
Amsterdam

Voorwoord

Lezing van Mohammed Benzakour over Yvonne Keuls *Mevrouw mijn moeder*, uitgesproken op het Jan Campert-symposium 'Elke dag moederdag' in 2015. Yvonne Keuls besprak bij die gelegenheid Benzakours roman *Yemma*.

EÈÈÈNNN...???

Met dit ene kleine, spitse woordje is de moeder van Yvonne Keuls feitelijk meteen getypeerd.

Een dolnieuwsgierige vrouw, hongerend naar verhaaltjes en roddelpraatjes en overtuigd van haar recht om hiervan te pas en te onpas te worden bediend. Ze is een dame van een zekere sociale klasse uit het vroegere Nederlands-Indië.

In *Mevrouw mijn moeder* speelt verhalenvertellen een kardinale rol. Niet alleen worden er legio anekdotes opgedist, maar de moeder zelf wordt geportretteerd als een vertelster pur sang. 'Apa kabar?' Zo begroeten de mensen in Indonesië elkaar. Door Nederlanders vertaald als 'Hoe gaat het?', maar letterlijk staat er iets anders, namelijk: 'Welk nieuws heb je?' Dus wat heb je te berichten, te roddelen, te smoezen, te babbelen?

Yvonne's moeder zelf was een rasvertelster, zo ontdek je

al lezend, en haar talent heeft ze kennelijk rechtstreeks overgedragen op haar dochter. Niet voor niets werd Yvonne door haar moeder nooit bij deze voornaam genoemd – die was een bedenkfel van haar vader. Hij was erg geïnteresseerd in astrologie en astronomie en omdat zijn dochter geboren is op 17 december 1931, en dus het sterrenbeeld boogschutter heeft, vond hij de naam Yvonne goed bij haar passen. Die betekent namelijk ‘strijdster met de iepenhouten boog’. Moeder noemde haar dochter liever ‘Angin’ (spreek uit: Anyin), wat in het Maleis ‘wind’ betekent. ‘Kabar angin’ is nieuws dat door de wind wordt meegevoerd, rumoer, geruchten. Yvonne zou net als de wind verhalen rondzingen, en wel op de manier waarop haar moeder het bedoeld had.

Moeder had eigenlijk genoeg aan het aanhoren van verhalen: ze kwam zelden buiten. Yvonne werd als kind na schooltijd de straat op gestuurd om te kijken, om te beleven, en daarna in geuren en kleuren verslag te doen van alles wat ze had gezien en geroken. Thuis werd Yvonne steevast verwelkomd met ‘Eèèènnn...???’ , waardoor ze meteen wist wat haar te doen stond. En moeder had het grote geluk dat Yvonne de kunst van het vertellen verstond, zo goed zelfs dat de werkelijkheid er een beetje bij verbleekte.

Zo schrijft Yvonne in haar roman: toen moeder een keer in een huurauto op een toertje werd meegenomen door haar oudste dochter en haar vriend, liet ze de stad Den Haag – die Yvonne vaak als een spannende plek met bossen, rivieren en luilekkerlandetalages had beschreven – ‘met verbazing’ aan zich voorbijtrekken.

‘Ten slotte zei ze vastberaden en met een vinger naar buiten wijzend: “Zo ziet het er niet uit.” Geen twijfel mo-

gelijk. Dat wat ze buiten zag, kwam niet overeen met het beeld dat Yvonne haar op de vertelkruk had aangereikt. 'En vanzelfsprekend bleef ze trouw aan mij,' aldus Yvonne, 'aan mijn verhalen, aan de verteller die ik was, aan het kind dat zij de magische naam Angin had meegegeven.'

Voor Yvonne's moeder, kortom, was verhalen aanhoren identiek aan ze in levenden lijve beleven. Ze ging er helemaal in op, op haast fysieke wijze. Toen Yvonne haar op een dag aanbood om samen met haar terug te gaan naar haar geboortedorp Salatiga, op Java, had zij liever – toen bleek dat ze niet met de boot konden gaan – dat haar dochter alleen ging. Die moest dan haar ogen en oren en andere zintuigen goed de kost geven, zodat ze later alles in detail zou kunnen navertellen. Mevrouw hoefde dus zelf niet te gaan, maar verwachtte wel een verslag dat naadloos overeenkwam met haar eigen verhalen over het Indië van vroeger.

'Alweer stuurde ze me erop uit als haar kleine heraut. Kijk vooral om de hoek en kom schallend terug. Alleen ging het nu niet om het ongekende dat ik voor haar moest aftasten, deze keer moest ik om de hoek van haar eigen verleden kijken. "Oké," zuchtte ik. "Ik vind het wel jammer; ik had graag samen met jou alle plekken van jouw jeugd willen zien." "Nee," zei ze, "niet nodig. Jij gaat alleen. Met je man desnoods. Jij kijkt voor mij. Zoals ik het jou gezegd heb, zo wil ik het hebben."

Een heel hoofdstuk van *Mevrouw mijn moeder* wijdt Yvonne aan haar moeder als vertelster – maar er is ook de tijdloze moeder, de mopperende moeder, de poëtische moeder, de melancholieke, de klagende, de boze, de drammerige, de koesterende, de zelfbewuste, de onzekere, de verdrietige, de vrolijk zingende moeder, al naar gelang

haar stemming. Boven alles was er voor Yvonne die ene moeder die zwanger was van verhalen, verhalen, verhalen.

'Zoals zij maar één woord nodig had om de ander aan het vertellen te krijgen, het woordje "Eèèènnn...???", zo hadden wij voor haar ook maar één woord nodig, het woordje "vertel". "Vertel...", "Mammie, vertel!"

Dus worden er in dit boek enge verhalen verteld over de geesten onder de waringinboom, over vreselijke ziekten waaraan familieleden in Indië waren gestorven, compleet met dramatiserende illustraties van handgebaren, opgeblazen wangen, rollende ogen. En in de oorlog brachten de verhalen van Yvonne's moeder warmte en troost, steun en verademing. Al helemaal in de hongerwinter, toen er zo weinig anders was om zich mee te voeden dan verhalen.

'Het maakte haar niet uit wat ze vertelde, of het nu het verhaal was van "de gekochte vrouw", van Wilhelmina Pruit of van de bitterkoekjesdagen, het ging haar om het vertellen, om het oproepen, het inkleuren, het tegen het licht houden, het besnuffelen, het proeven. Het ging om het vertellen. Het was vertellen om het vertellen.'

En natuurlijk speelt het Indische element een hoofdrol in dit boek. Het regent Maleise woorden en oosterse gebruiken, zoals het inschakelen van de *doekoen* bij ziektes, het snuffelen aan hondjes en jassen, het woordeloos en afspraakloos weten wanneer er bezoek komt en het meetrillen op dezelfde frequentie. Er wordt 'stroop' gedronken onder de 'assemboom', zoete *kwee talams* en *roti koekoes* gegeten, geuren en smaken van tropische vruchten worden uit het verleden opgeroepen en in citaten wordt veelvuldig *kassian* en *adoeg!* geslaakt.

Yvonne is zich er al lang van bewust dat haar moeder –

en met haar tante Estél, tante Prul, tante Pop, tante Mekki en tante Matti – tot het uitstervende ras van de Indische tantes behoren. Eén voor één moeten de tantes op een gegeven moment ten grave worden gedragen – en samen met hen verdwijnen de taal en de verhalen onder de grond. Kennelijk wilde Yvonne hen met dit boek redden van de brute vergetelheid – hetgeen haar met verve is gelukt.

Niet geheel toevallig heb ik onlangs voor het eerst in m'n leven een *onde-onde* gegeten, een soort balletje van kleefmeel met sesamzaadjes en een vulling van groene erwtenpasta. In dit boek las ik over dit koekje en ik werd nieuwsgierig. Toen ik het in m'n mond stopte, langzaam kauwde en het doorslikte wist ik één ding heel zeker: zonder dit boek had ik dit koekje nooit geproefd. Maar nu vond ik het verrukkelijk en waande ik me eventjes in Indonesië, alsof ik ook een *tempo doelo* (= vroegere tijd) had, waarnaar ik met al mijn zintuigen teruggevoerd werd. Ziehier het wonder van taal, de kracht van literatuur.

Een persoonlijk herkenningspunt in dit boek is de beschrijving van verval en ouderdom van ouders. Ik heb zelf sinds zes jaar een zwaar gehandicapte moeder. Ook ik ken de zorg en de zorgen wanneer je eigen vrolijke levenslustige mama van de ene op de andere dag verandert in een asgrauwe plant in de hoek van de kamer. In het geval van Yvonne's moeder treedt de achteruitgang nog tamelijk geleidelijk in, maar je ziet toch onmiskenbaar hoe het verval zich genadeloos voltrekt, langs zich opstapelende lichamelijke ongemakken, de verandering van karakter, de boosheid, het verdriet. En niet te vergeten: het onbegrip in het verpleegtehuis waar mevrouw wekenlang wordt opgenomen, óók die komt mij maar al te pijnlijk bekend

voor. Want ook in het geval van mijn Marokkaanse moeder ontmoeten, om het zo maar eens uit te drukken, Oost en West elkaar, dat wil zeggen: in de methodieken, protocollen en mentaliteit van een westerse verpleeginstelling tegenover een patiënt uit het Oosten.

Oost en West worden tegen elkaar afgezet. Als Yvonne na veertig jaar terugreist naar haar geboortegrond en vanwege haar kaalhoofdigheid besluit een *nonja doekoen* (inheemse medicijnvrouw) te bezoeken, stelt deze nonja op zeker moment vast: 'Je bent te westers geworden, je geeft je oosterse kant geen kans, daar komen je problemen van.'

En in de nacht van Yvonne's geboorte droomde haar moeder dat haar baby aan een soort blaas hing, een ballon in de vorm van een boon, die haar zachtjes mee omhoog nam. En omgekeerd: In de nacht waarin haar moeder stierf, droomde Yvonne dat haar moeder aan een soort blaas hing. Zonder iets van Yvonne's achtergrond te weten verklaart de nonja doekoen: 'Je moeder is heel sterk en ze zit in jou. Ze heeft het land waar zij geboren is in jou geplaatst.'

De arme westerling heeft geen voelhoorns voor de Indonesische magie, zo verklaart de nonja. En we weten sinds Couperus' *Stille Kracht* en Daums *Goena-Goena* dat daar maar al te veel waarheid in zit.

En inderdaad gebeuren er dingen in *Mevrouw mijn moeder* waar de gemiddelde westerling nooit met zijn verstand bij zal kunnen. Het hoofd dat zich van het lichaam scheidt (bij het bezoek aan de nonja doekoen). Een afgeplukte bloem die twee weken goed blijft omdat hij op het altaar heeft gelegen waar een goede geest zijn werk heeft gedaan. Op de kale plekken op Yvonne's hoofd groeit plotseling weer haar als gevolg van de energieover-

dracht van de doekoen, maar geen Hollandse dermatoloog die dat verhaal wil geloven. De nonja blijkt de gedachten van Yvonne feilloos te kunnen lezen. Mensen wachten Yvonne op omdat ze voelden dat er iemand zal komen terwijl haar komst helemaal niet was aangekondigd. En als klap op de vuurpijl krijgt Yvonne, tijdens een van haar logeerpartijen bij haar tantes in Indonesië (iets wat sinds de eerste reis een gebeurtenis is geworden die zich elke twee, drie jaar herhaalt), bezoek van haar moeder, die op dat moment al vier jaar dood is. "Ik ben toch maar weer gekomen," zei ze, met die langzame, zangerige stem van haar.'

Nog even de titel van het boek: *Mevrouw mijn moeder*. Die woorden zijn overgenomen van een van de 'juffrouwen', in dit geval mevrouw Anthonijs, een gepensioneerde Indiëse dame die door de familie wordt ingehuurd om 'MevrouwUwmoeder' zoals Yvonne's moeder consequent door haar wordt genoemd, gezelschap te houden en een beetje te verzorgen. Hier verradt zich de afkomst van mevrouw: de 'hogere kringen' van voormalig Nederlands-Indië. En van die status is ze zich zeer bewust. Ze doet bijvoorbeeld niet zelf de was, maar gooit lakens en theedoeken na gebruik weg en laat nieuwe aan de deur bezorgen. Leveranciers worden niet toegelaten tot de belangrijkste ruimten in haar woning, maar krijgen een eigen plek in de keuken of betreden het pand zelfs in het geheel niet. Een geslaagd leven, zo is haar overtuiging, gaat gepaard met bedienden. Toen Yvonne eens als gevolg van een opdracht hulp in de huishouding moest aannemen, kon moeder aan een vriendin meedelen dat het 'goed' ging met haar dochter, want: 'Ze heeft een dienstmeid.'

Welnu, om te voorkomen dat de eigenaardige, mis-

schien zelfs ergerlijke kanten van mevrouw de boventoon voeren in dit stuk, wil ik niet voorbijgaan aan haar uitzonderlijk aardige, ruimhartige eigenschappen. Mevrouw had een groot hart en stelde haar huis open voor een ieder die er behoefte aan had. Logés bleven niet één of twee nachten, maar soms een paar jaar. Eten was er altijd in overvloed en er was altijd wel een plek om een 'bultzak' neer te gooien en een extra slaapplek te creëren. Er passeert dan ook een karavaan aan gasten de revue in een huis dat gonst van de chaotische gezelligheid. En dit tot het onbittere einde, wanneer moeder na een derde 'stille beroerte' stil en verbaasd over de toestand van haar eigen lichaam de dagen uitzit, als 'een tropisch vogeltje op weg naar de einder.'

Als allerlaatste, nog een klein detail. Ik zei al dat de naam Yvonne een bedenksel was van haar vader. Moeder riep liever Angin – de wind. Nu, tijdens het lezen van dit boek werd ik, zoals ik zei, regelmatig geprikkeld om vaker dan normaal een Indische toko binnen te lopen en er rond te snuffelen en allerlei hapjes en drankjes uit te proberen. Op goed moment deed ik een wonderlijke ontdekking: achter in de toko vond ik in een doosje een klein flesje met de naam Minyak Angin ofwel: Windolie. In de bijsluiter stond dat deze 'frisse, heilzame' olie uit Soerabaja goed werkt tegen 'hoofdpijn', 'insectenbeten' én, u zult het niet geloven maar het staat er echt 'flatulentie'. Voor de mensen die dit woord niet kennen: winderigheid. Jawel, daar in die toko viel ineens alles als bij een puzzel op z'n plek. Yvonne wordt door haar moeder Wind genoemd en ik vind in een toko een olietje genaamd Wind en deze olie blijkt goed te werken tegen winderigheid. Meteen kocht ik er een voor Yvonne en een voor mijzelf.

En meteen wist ik ook zeker: Dat wonderlijke Indonesië moet ik toch maar eens gauw bezoeken.

Naschrift

En zeker, dit immense land heb ik werkelijk bezocht, en wel in het voorjaar van 2018. In het kader van een gastdocentschap aan de Universitas Indonesia in Djakarta heb ik een poos lang mogen dwalen door het wonderlijke eilandrijk. En op een avond, toen ik staand op een heuvel uitkeek over de schuimende zee, vol vraag en verlangen naar het bonte leven in de diepte, meende ik in de lieflijke 'angin' het gefluister te horen van de beeldschone zeegodin Nyai Loro Kidul; zij beloofde mij de volgende dag een boot vol vis. En aldus geschiedde.

De nacht voor mijn geboorte droomde mijn moeder dat ik aan een soort blaas hing, een ballon in de vorm van een boon, die me langzaam mee omhoog nam. Ik schommelde zachtjes in het niets, totdat plotseling de blaas uiteenspatte – geluidloos, volstrekt geluidloos – en ik naar beneden kwam zweven, nog steeds zachtjes schommelend in het niets. Ze was geen moment bang dat ik hard terecht zou komen, want ik was niet meer, zei ze, dan een pluizige paardenbloem.

In de nacht dat mijn moeder stierf, droomde ik dat zij aan een soort blaas hing. Ze had de bontjas aan die mijn vader voor haar kocht meteen toen we in Holland kwamen. De opgeslagen bontkraag verborg haar gezicht. Ze hing daar als een parachutist, maar ze schommelde niet. Heel langzaam zag ik haar verdwijnen. Plotseling kreeg ik het gevoel dat ik viel. Van duizelingwekkende hoogte suisde ik omlaag. Tegelijkertijd hoorde ik het rinkelen van een telefoon en tuimelde ik in de werkelijkheid.

Ik was wakker en nog voor ik de hoorn greep, wist ik dat mijn oudste broer me opbelde om te vertellen dat mijn moeder gestorven was. Ik wist dat ze met sterven had gewacht tot hij bij haar was. Ze had haar sterven voor hem

voorbehouden, zoals ze voor ieder van ons altijd iets apart legde. Voor mijn jongste broer bewaarde ze op de kachel in een minuscuul koekenpannetje een saucijzenbroodje, of een kippenpootje, of een Indisch hapje. Ik hoefde niet te proberen er een stukje vanaf te pulken, ze sloeg ogenblikkelijk mijn hand weg: 'Afblijven, is niet voor jou.'

Soms was zijn kostje verdroogd voor hij kwam. Maar dan speelde ze dat ze dat niet had gezien. Ze hield mijn broer het gloeiend hete pannetje voor – haar altijd te lange mouwen rekte ze nog verder uit en gebruikte ze als pannelenlap – en mobiliseerde al haar vrouwelijkheid. Met haar beminnelijkste stemmetje zei ze: 'Voor jou, heb ik speciaal bewaard.'

'Ha, lekker,' zei hij en hij keek alvast om zich heen, waar hij deze keer zijn legitieme portie kon lozen. Weer achter de foto van mijn vader op de schoorsteen? Weer snel in de teacosy, die toch nooit meer gebruikt werd? Weer in een van de vijf jugendstil-kelken die tezamen in het midden van de huiskamer al veertig jaar voor de verlichting zorgden? Mijn broer, met zijn lange armen en zijn lange lijf, kon de saucijs of de kippenpoot daar makkelijk dumpen en mijn moeder, met haar altijd stijve nek, keek toch nooit omhoog.

Voor mijn zus spaarde ze in een jampot stuivers. Misschien is ze daarmee begonnen toen een stuiver nog wat waard was, in ieder geval is ze er nooit mee gestopt. Als de jampot vol was, nam ze hem mee naar haar toe, keerde hem op tafel om en maakte stapeltjes ter waarde van een gulden. 'En maak nou niet in één keer op,' zei ze als ze trots het eindbedrag noemde.

Mijn zus, met haar multiple sclerose, had wel andere zaken aan haar hoofd, maar moest toch altijd om die stuivers van mijn moeder lachen.

Voor mij bewaarde ze knopen die ze afknipte van haar afgedankte kleren. In mijn knopendoos, die oorspronkelijk van haar is geweest, bevinden zich nog exemplaren met art deco-motieven uit de jaren twintig en van vlak na de oorlog: knoopjes van klei gemaakt. De geschiedenis in knoopjes. Ze wist dat ik me daarvoor interesseerde.

Voor haar kleinkinderen verzamelde ze alles wat rinkelde of glom, of dat 'in' was, van sleutelhanger tot voetbalplaatje, alles dat mogelijkwijs een kreet van verwondering zou kunnen uitlokken, en ook hier wist ze precies bij welk kind welke specifieke blikvanger paste.

'Mammie is overleden,' zei mijn oudste broer.

Zijn stem klonk kalm. Hoe kon het anders. Een vrouw van 96 jaar mocht toch wel doodgaan? En we wisten het toch? Ze was opgenomen in het ziekenhuis. We losten elkaar af bij haar bed. Het kon toch elke dag gebeuren?

'Ze sliep. Ik wilde net even de gang opgaan. Ik stond al op en toen zag ik ineens... haar hele gezicht werd ineens wit, als een vleug die over haar heen trok. Ze hield op met ademen. Weg was ze. Ik zag het gebeuren, weg, ffftt...'

'Ach, mammie...' zei ik. Meer niet. Ik had willen zeggen: 'Ik wist het, ze is er in haar bontjas stiekem tussenuit getrokken,' maar dat paste niet bij mijn broer.

'Ik was erbij,' zei hij, bijna verontschuldigend.

'Dan hebben we allebei wat gekregen,' zei ik. 'Voor mij had ze een droom.'

Ze zeggen dat je leven als een film aan je voorbijgaat als je sterft. Ik weet nu dat dat ook gebeurt als iemand sterft met wie je verbonden bent.

Toen mijn moeder stierf, trokken de duizend moeders

die zij op duizend verschillende momenten was, aan mij voorbij. Ik nam niet alleen afscheid van haar oude lichaam, maar ook van mijn leven voor zover het aan het hare verbonden was, en vooral van het kind in mij, dat zij koesterde, zelfs toen dat kind in mijn volwassenheid verloren dreigde te gaan. Zij wist het feilloos op te sporen en een naam te geven – ‘Nu ben je weer een mokkend kind...’ – en soms wist ze het terug te vinden in mijn kinderen – ‘Nooit ergens mee eens, altijd het laatste woord, net als je moeder vroeger.’

‘Uw moeder was heel bijzonder,’ zei de verpleeghulp nadat ze me had gecondoleerd. ‘Ze was niet zomaar een oud mens. Ze was eigenlijk helemaal niet oud.’

‘Omdat ze Indisch is,’ zei ik. ‘Mag ik naar haar toe?’

‘Ze zijn nog even met haar bezig...’

Wat is dat, bezig?

Strelen ze haar hoofd, haar frêle schedeltje dat maar kleiner en brozer werd naarmate de jaren verstreken? Doen ze haar pyjamajas uit, voorzichtig, voorzichtig, want haar armen kon ze door de verregaande botontkalking niet meer achterwaarts draaien? Pakt iemand intussen de oudroze jurk uit, die ik in een plastic tasje heb overhandigd?

‘Alstublieft, deze wil ik dat ze aan heeft. Haar lievelingsjurk. Haar lievelingskleur. Ik wil dat ze zich in haar kist thuis voelt.’

Praten ze nog tegen haar?

‘We gaan u geen pijn doen, mevrouw. We zorgen nog even voor de laatste maal voor uw geliefde lichaam. We kammen uw haar, mevrouw. U krijgt nog een keer die

prachtige kondé laag in de nek. We zullen het zo doen dat u er geen last van heeft bij het liggen.'

Komt er misschien nog een schattig leerlingverpleegstertje met haar toilettasje, een beetje giechelig, omdat er ondanks haar hoge leeftijd geen eau de cologne in zit, geen purol, geen doosje voor een kunstgebit, maar een cyclaamkleurige lippenstift, rouge, een spiegelkje, een koolpotlood en een aantal flesjes met etherische oliën?

Wordt ze misschien nog even vluchtig opgemaakt?

In Amerika weten ze daar wel raad mee. Als de familie dat wenst, krijgen de haren nog een permanentje, een coupe soleil of een spoeling in de kleur van het doodshemd. Een laag pancake. Lippen rood. Wangen rood. Ogen met mascara. Nagels gelakt. Oorbellen aan. Kettingen om. De dood moet versierd worden.

Hier houden ze het op de noodzakelijke dingen. Ik moest de gedachte uit mijn hoofd bannen dat ze van alles met mijn moeder zouden doen. Proppen in alle lichaams-gaten. Een doek om haar kin om netter op te stijven.

In de oorlog legde ze om haar oren een wollen sjaal, die ze boven op haar hoofd in elkaar draaide en weer langs haar oren terugleidde. Dat was de mode. Alle vrouwen droegen zo'n sjaal als ze naar buiten gingen. Mijn moeder droeg hem ook als ze thuis was. Ze stond ermee boven de pannen, ze zat ermee aan tafel, ze ging ermee op de bank liggen. 'Eventjes rusten,' zei ze.

Als ik van school kwam, trof ik haar weleens zo aan: de doek om haar hoofd gedraaid en schaamteloos slapend met open mond. Ik schrok altijd hevig en stortte me boven op haar.

'Mammie, niet doen, niet doen!'